

ГОМЕОТЕЛЕВТ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ІІ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Автор пропонованої статті здійснює спробу з'ясувати особливості реалізації гомеотелевта як стилістичної фігури в мові української поезії ІІ половини ХХ – початку ХХІ століття. У роботі сформульоване визначення поняття «гомеотелевт», виокремлені різновиди гомеотелевта за такими ознаками, як морфемний вияв повторюваних елементів, синтаксична функція однорідних членів, їх контактність у реченні й розташування в тексті. Визначено, що аналізований увіразнювальний засіб виявляє значний текстотвірний потенціал як на рівні створення мікроконтексту, так і на рівні організації смислово завершеного і самодостатнього тексту.

Ключові слова: українське поетичне мовлення, стилістична фігура, увіразнювальний засіб, гомеотелевт, мікроконтекст, текст, текстотвірний потенціал.

Telezhkina O. O. Homeotheleuton in the Ukrainian Poetic Speech of the second half of the XX — the beginning of the XXI century. *Despite the prevalence of homeotheleuton as a stylistic means of expression in Ukrainian poetic speech, researchers of our country have not paid enough attention to it yet. It is not even mentioned in stylistics textbooks, dictionaries of linguistic and literary terms, though occasionally appear researches on the expressive means of French language space. On the grounds of the Ukrainian language, such studies were not conducted, so that determines the relevance of the problem.*

The purpose of the proposed study is to clarify the peculiarities of the implementation of homeotheleuton as a stylistic figure in the language of Ukrainian poetry of the second half of the XX century and the beginning of the XXI century. In order to achieve the defined goal, the following tasks have been performed: the definition of the term «homeotheleuton» has been formulated, the types of homeotheleuton have been singled out for such features as the morphemic detection of repeating elements, the syntactic function of homogeneous members, their contact in the sentence and their location in the text.

The author concludes that homeotheleuton is a productive figure of stylistic syntax, actively represented in the Ukrainian poetry of the second half of the XX - the beginning of the XXI century. In the analyzed works, the following types of homeotheleuton were discovered: a) simple and combined (by morphemic detection of repetitive elements); b) contact and distant (by contact in the sentence); c) horizontal, vertical and diagonal (by «spatial» placement in the text); d) all possible members of sentence, which have homogeneity in the corresponding microcontext, are represented by executable syntactic function. Homeotheleuton shows a significant text creation potential both at the level of creating a microcontext, and at the level of organization of semantically complete and self-sufficient text.

Key words: Ukrainian poetic speech, stylistic means of expression, homeotheleuton, microcontext, text, text creation potential.

В українському поетичному мовленні ІІ половини ХХ – початку ХХІ століття активно вживається стилістична фігура на зразок: *І віру в люд, – простішу за оту, / Якої ждеш, і прагнеш, і шукаєш* (М. Бажан); *Це б чорняву чи біляву / заманити в тихий сад, / та стоїть, як третій зайвий, / поміж яблуць листопад* (Л. Талалай); *У стеблині і зерніні, / У пташині і звірині / Збережи людське ім'я* (М. Сом); *Вони зупинялись у мороці теплому / й освітлювали навколишню темряву / зірками, сигналами і сірниками, / переплітаючись язиками* (С. Жадан), яку в науковій літературі визначають як гомеотелевт.

Незважаючи на поширеність такого стилістичного засобу вираження в українському поетичному мовленні, і не лише розглядуваного періоду (*Все море зараз спузирило, / Водою мов в ключі забило, / Еней тут крикнув, як на пуп; / Заплакався і заридався, / Пошарпався, увесь подрався, / На тім ї начесав аж струп* (І. Котляревський); *Гамалія по Скутарі – / По пеклу гуляє, / Сам хурдигу розбиває, / Кайдани ламає* (Т. Шевченко); *Знай, неборак, ганя то в той, то в сей куток: / То зазирне в курник, то дейко до свинок, / Спита, чи всі такі живенькі поросятка, / Индикц та качкц, курчатка й гусенятка* (П. Гулак-Артемівський); *Ні від кого він не має / Ні утіхи, ні поради. / Світ увесь йому здається / Без краси і без принади* (М. Вороний); *Ровесники, друзі мої сивувати, / Розумні батьки і брати, / Привчайте дітей працювати й співати!* (П. Воронько) та ін.), вітчизняні дослідники дотепер не приділяли йому належної уваги. У підручниках зі стилістики, словниках лінгвістичних та літературознавчих термінів він навіть не згадується. Лише в праці А. Загнітка «Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни» наводиться стисла дефініція й один приклад без зазначення автора: *Мені за такі копійки печальні треба давати тільки грамоти похвальні!* [2, с. 165], і зрідка з'являються розвідки про виражальні засоби французького мовного простору, зокрема праці К. Кісьміної [3; 4]. На ґрунті ж української мови такі дослідження не проводилися, що й зумовлює актуальність порушеної проблеми.

Мета пропонованої розвідки – з'ясувати особливості реалізації гомеотелевта як стилістичної фігури в мові української поезії II половини XX – початку XXI століття. Для досягнення окресленої мети необхідно виконати такі завдання: сформулювати визначення поняття «гомеотелевта», виокремити різновиди гомеотелевта за такими ознаками, як морфемний вияв повторюваних елементів, синтаксична функція однорідних членів, їх контактність у реченні й розташування в тексті, а також схарактеризувати текстотвірні можливості аналізованого виражнєвального засобу.

На сьогодні в лінгвістичній літературі немає єдиного визначення терміна *гомеотелевта* (із грецької *homoiios* – схожий і *teleute* – кінець), хоча в науковий обіг цей термін французький лексикограф К. Буасте увів ще в першій половині XIX століття (*homoioteleute*, 1839) [13, с. 2440]. Так, І. Манолі називає гомеотелевта стилістичною фігурою, сутність якої полягає у зближенні слів зі схожими закінченнями [6, с. 123]. Подібні визначення пропонують англійські [16, с. 915; 11, с. 414 та ін.], американські [12, с. 148 та ін.] і французькі [14, с. 217; 15, с. 164 та ін.] видання. У праці українського дослідника А. Загнітка аналізована фігура потрактовується як рівнокінцевість, звукові збіги кінцевих елементів синтагми, рима у прозі [2, с. 165]. К. Кісьміна слідом за І. Смушинською пояснює гомеотелевта як подібність закінчень чи омофонію флексій різних слів [17, с. 81; 3, с. 184]. У наведених визначеннях ідеться про подібність кінцевих фрагментів слів без урахування їхньої граматичної характеристики. А російська дослідниця французької мови Н. Толстоус, як і Е. Береговська, відзначає, що «Гомеотелевта – це синтаксична фігура, яка становить один із видів повтору і являє собою естетичне мотивований ряд однорідних членів речення, тобто набір слів однієї граматичної

категорії з однаковими закінченнями та/або суфіксами» [1, с. 161; 8, с. 8]. Як бачимо, у цьому визначенні з'являються два додаткові акценти: слова повинні належати до однієї граматичної групи і можуть мати не лише однакові флексії, а й суфікси. Окрім того, у працях Р. Васгу [Васгу 1992, с. 214], А. Кузнецової [5, с. 137], Н. Толстоус [7, с. 91], Т. Хазагерова і Л. Шириної [9, с. 220] та ін. констатовано, що гомеотелевт стосується не лише повторів однакових закінчень, суфіксів, а й префіксів. І як підтвердження такого висновку Н. Толстоус наводить рядки М. Цветаєвої: *Ветер-ветер, перебежчик, / Переносчик, пересказчик. / наших женских дел доносчик, Слов разносчик, дум докажчик*. Дослідниця наголошує, що гомеотелевт – різнорівнева фігура, оскільки зумовлена морфологічно (повтор морфем), фонетично (повторювані морфемами повинні бути помітними для слуху) і синтаксично (всі слова з повторюваними морфемами повинні належати до однієї граматичної категорії, тобто бути однорідними членами речення) [8, с. 10]. Саме остання умова виокремлення гомеотелевта й дозволяє класифікувати його як синтаксичну фігуру, оскільки на синтаксичному рівні одночасно виявляються всі названі релевантні ознаки.

З огляду на викладене в нашому дослідженні будемо послуговуватися таким робочим визначенням терміна: *гомеотелевт* – це фігура стилістичного синтаксису, що ґрунтується на повторенні однакових формантів (префікс, суфікс, препозитивна чи постпозитивна основа, флексія), їхній звуковій виразності й однорідності компонентів, у яких спостерігаються ці форманти.

Спираючись на сформульовану дефініцію, обумовимо, що ми не будемо розглядати такі зразки, де спостерігається:

– подібність повторюваних початкових чи кінцевих фрагментів близько розмішених слів, якщо ці слова не виступають однорідними членами речення: – *Повій, вітре, на Україну, – / Чую знову серця крик. / Хтось... колись... когось покинув, / Хоч закоханий навек* (М. Сом) чи *Не докорю ніколи і нікому, / Хіба на себе інколи позлось, / Що в двадцять літ в моєму серці втома, / Що в тридцять – смерті в очі подивлось* (В. Симоненко); *Крізь тебе я бачу обличчя бліде... / Нічого... Нікого... Ніколи... Ніде...* (П. Мовчан) та ін.;

– однорідність членів речення, але без повторення афіксів чи флексій: *Їдка амброзія навколо / так розповзлася Диким полем, / що не знайти куща євшану, / ні ковили, ні будяка* (Л. Талалай); *Та в прекраснім житті важкому / Будуть завжди сіять мені / В душу, повну вітрів і грому, / Сіруватих очей возні* (В. Симоненко); *Всю плоть пече. Щось капає з ребра / Крізь мене, пам'ять і свідомість* (С. Сапеляк); *І в призахіднім сонці гомін стих – / рука зими втомилає і затерпла* (С. Йовенко) та ін.

Дібраний фактичний матеріал уможливив виокремлення різновидів гомеотелевта¹ за такими ознаками: морфемний вияв повторюваних елементів, синтаксична функція однорідних членів, їх контактність у реченні й розташування в тексті.

¹ Основу поділу на різновиди становить класифікація, запропонована Н. Толстоус (Толстоус Н. В. Гомеотелевт: формы и функции во французской поэзии XX в. // Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. Филология. 2007. № 7 (51). С. 90–96). У нашій роботі наведено уточнений і доповнений варіант класифікації.

За ознакою морфемного вияву повторюваних елементів виділяємо *простий* і *комбінований* гомеотелев.

Простий гомеотелев – той, якому притаманні морфологічна, синтаксична й фонетична розрізняючі ознаки, причому перша із них спостерігається або тільки на початку кожного з групи однорідних членів, або тільки в кінці:

– повторення префікса: *Забагато ще він недодрівав, / Недовистраждав, недолюбив* (М. Бажан); *Потопче все й поб'є шовіністичний шал* (Д. Павличко); *Не додріси, і не долюбиш, / Не допишеш своїх пісень* (Л. Костенко); *На гребені всіх сил – навспак! навскач! навплач / Осонним полем, де – як на долоні...* (О. Забужко); *Це все було – / Перехоплений погляд і подих* (Т. Добко) та ін. – здебільшого виявляється в дієсловах та іменниках (дієслівні повтори переважають);

– повторення суфікса: *Ти нас повів закохано і сміло / в незнаний світ, чудесних повний чар* (В. Сосюра); *Він твердо й рішучо іде на Дамаск, / Душа його зимна, мов криця* (О. Різників); *Художнику, іще ти молодий, / Ще знаєш сам знедоленість і вбогість* (Н. Білоцерківець); *Прийдуть діяч, тріпач, сурмач – / я долю прокляну* (І. Жиленко); *Життя моє / до краплі віддаю – / єдиним словом, / поглядом щаслива – / тому, / хто вічності / вже чує зливи, / всю молодість, / всю лагідність свою* (С. Йовенко) та ін. – переважно трапляється в прислівниках, іменниках жіночого роду III відміни, іменниках чоловічого роду II відміни (прислівникові повтори фіксуються частіше);

– повторення флексії: *Я цілу зграю наведу на слід: / Для вас не жалко – рвіть, деріть, діліть!* (О. Ковальова); *Вони за мене п'ють, співають, промовляють, / цілують немовля, дружину молоду* (П. Мовчан); *Я був на ярмарку, де зброю продають: / Ракети, літаки, гармати, бетеери...* (Д. Павличко); *Час тече – парапетами, ринвами, площами, / і з останнього даху зривається в небо* (І. Шувалова); *Переді мною / густий, широкий / виріс лан / весняного дощу* (С. Майданська); *Та все ж / найкраща схованка – долоні, / худі, замурзані, солоні...* (І. Малкович) та ін. – спостерігається в дієсловах, дієприкметниках, прикметниках та іменниках;

– повторення суфікса і закінчення: *Ніщо не вціліло – / повсюди вчаділі руйновища і попелище* (В. Кордун); *Самота і гіркота, / і горілка вже не та, / і, здається, навіть пиво / зовсім іншого розливу* (Л. Талалай); *В букварях ти наряджена і заспідничена, / Поворозками зв'язана, ледве жива* (В. Симоненко); *О цей зв'язок між земним і небесним!* (В. Базилевський); *Скотилася торба / до діда із горбом, / а в тій торбі – / не хліб-паланиця, / а доля-п'яниця* (А. Тимченко) та ін. – реєструється в іменниках, прикметниках і дієприкметниках.

Комбінований гомеотелев – той, при якому схожі повторювані форманти фіксуються не лише на початку чи в кінці слів, а на початку і в кінці одночасно:

– префікс + суфікс: *Отут. Отут. Розп'ято і роззято...* (С. Сапеляк); *Щоденно і щонічно / болюче вростає в мене, минулого, / як у верхів'я ріки, / що згорнулася у клубок, / непроникна гілка води, / великої і неминущої* (В. Кордун); *Наїздився, наволочився, / Наслухався і надививсь...* (П. Мовчан); *Благословен той чистий піетет, / співмірність, співвідносність, / співгараздність, / коли*

усіхне змішується з власним, / а все дрібне покірно геть іде (О. Різників); **Доплакатись, достукатись** словами: / «Хай збудеться... Хай збудеться любов» (С. Антонішин) та ін.;

– префікс + закінчення: **Невидимі й незбагненні** / наші з тобою голоси підіймаються в космос (С. Жадан); **Мій цілунок** / тихий, як сніг, / і прохолодний / не збентежить, не збудить / зігрітого сном чола (С. Йовенко); **Як і всі, / я купую собі костюми / у наймодніших крамницях, / а живу / у найвужчому й найглухішому / завулку безлюдному** (В. Кордун); **Лиш золото дитячих снів / ще павутилось по стелі: / (понавипалюєм човнів, / поналаштуєм корабелі!..)** (І. Малкович) та ін.;

– префікс + суфікс + закінчення: **Ні, не жаль за чимось чи за кимось – / Твій невчасний, недоречний жаль.** / Не спинайся, не згадуй, не затримуєш, / Тільки віри, глумливий віри усталъ! (М. Бажан); **Коли уже літо було на відході / і дощики зашелестіли – / мала господиня великих городів / притихла і призолотіла** (І. Жиленко); **Невимолочений, незмелений хліб, / що його споживають з колоска** (Д. Павличко); **Найголовніше моє, найцінніше** / хтось витягає з глибокої ніші (А. Тимченко) та ін.

Наведені приклади ілюструють поєднання однорідних членів, що утворюють гомеотелевт якогось одного різновиду. Однак в аналізованих текстах траплялися зразки, які можна трактувати як перехідні ряди.

Так, ускладнення фігури від повторення флексії до повтору флексія +:

• суфікс: **Він вміє радити, він радістю небо зігрів, / Стоїть і всміхається щиро, привітно, весняно** (О. Ковальова);

• префікс: **Нарешті я вигріб! Нарешті знайшов / Старенький, погнутий, потрісканий глобус** (М. Сом);

або додаванням до повторення префікс + закінчення суфікса, як-от: **Так значить це пора перехідна, / не перевтіляча, а перереформовча: / вода нуртує в жилах крижана, / і глина червоняста палахкоче** (П. Мовчан).

Ряд може також спрощуватися. Це ілюструють такі приклади, у яких:

– початкові елементи утворюють комбінований гомеотелевт, а подальші переходять у простий: **Насльозило, навіяло – шаром ропи затягло** (П. Мовчан); інколи вони навіть графічно відділяються абзацом:

Ще зелень несмілива і негруба,

Худюсінька, прозріра, тонкогуба,

Уся – наїв, дитинність полахка (В. Базилевський);

або: *Невже ти дожила...*

дошила...

й змовкла... (Р. Третяков).

Ще один зразок переходу комбінованого гомеотелевта в простий спостерігаємо в рядках М. Сома: **І я малював тобі нашу тополю – / Безлисту... безмовну... сумну на вітрах** (М. Сом), що розгортається за схемою «префікс + закінчення > суфікс + закінчення».

Цікавий приклад перехідного ряду зафіксовано в одному з творів В. Базилевського:

Зима в чужому листопаді

була при повному параді:

*в казеннім білім кождушу,
у срібних санях, з почтом кінним,
гривастим, буйним, перемінним,*

а все ж, либонь, на повідку (В. Базилевський), де початковий і кінцевий елементи мають повторювані суфікси і закінчення, а в тих, що стоять посередині, повторюється тільки флексія. Зорово це сприймається як поєднання вертикального й горизонтального гомеотелевта.

Проте якщо можливість переходу рядів викликає сумніви, то описані зразки за об'єктивними даними ілюструють простий гомеотелевта. Порівняємо: *Нарешті я вигріб! Нарешті знайшов / Старенький, погнутий, потрісканий глобус* (М. Сом) – *Нарешті я вигріб! Нарешті знайшов / Старенький, погнутий, потрісканий глобус* (М. Сом); *І я малював тобі нашу тополю – / Безлисту... безмовну... сумну на вітрах* (М. Сом) – *І я малював тобі нашу тополю – / Безлисту... безмовну... сумну на вітрах* (М. Сом). Наведені ряди однорідних членів мають спільний для всіх них повторюваний формант.

Результати аналізу вказують на те, що митці більш активно удаються до простого гомеотелевта із суфіксальними і флексійними повторами.

З огляду на те, що однією з умов виокремлення аналізованої фігури є повторюваність певного форманта, вважаємо за доречне говорити про повтор основи в словах, утворених за допомогою основоскладання як можливі варіанти гомеотелевта. Були засвідчені зразки як простого гомеотелевта з повторенням препозитивної основи, як-от: *Мій день блакитний і високий, / Весь різноцвіт і різнопах. / Я піший і безкрилий птах* (О. Ковальова), так і комбінованого: *Поки я пробираюся крізь багатоязичий, багаторукий / і багатонорий, багатookий і багатовухий базар* (В. Кордун); *На краєчку руки – крайнеба трохи, / Крайсонечка – між цвяхом і ребром...* (С. Сапеляк). Зафіксовані також випадки простого гомеотелевта з повтором постпозитивної основи, як-от у сонеті О. Різника: *Землетрус, хатотрус, душотрус, / сні в безсонні, безсоння у снах, / розп'ята на п'яльцях весна* (О. Різників). В одному з творів Л. Костенко був виявлений зразок гомеотелевта, де повторюється постпозитивна основа, а змінюються префікси із наростанням значення: *Місто, премісто, прамісто моє* (Л. Костенко). Безперечно, такі приклади поодинокі, проте ми не можемо обійти їх увагою, оскільки вони демонструють потенційні можливості вияву досліджуваної стилістичної фігури.

У побудові гомеотелевта беруть участь слова, які виконують синтаксичну функцію таких членів речення:

– підмета, вираженого:

- іменником: *Солодкі сні, турботи і тривоги, / коли зірок останній проміль гас* (В. Сосюра); *А він же знав, що рідний сад зачах, / Під корінь били грози і морози, / І капає цвіт, неначе ранні сльози, / Що виростили боляче в очах* (М. Сом); *Ліфти, асфальти, мури й коту / Всоталися в сну драговиння* (О. Забужко); *Ні молодість, ні старість не вгадає, / Чого шука в житті душа жива* (Н. Білоцерківцев);

- поєднанням прикметника і дієприкметника: *Проспіваний єдиним серцем спів / Про те, що встануть гнані і голодні / Усіх країв* (М. Бажан);

– присудка:

- простого дієслівного, вираженого:

дієсловом в особовій формі: *Кожного разу, коли вони зустрічалися, / коли сварилися і сперечалися, / все перекочувалося і не закінчувалося* (С. Жадан); *Я по розмові зблідну і залякну* (С. Йовенко); *Лице зелений нахололий сік / так скрапелів і обважнів, – / здається, що от-от впаде додолю* (В. Кордун);

- складеного дієслівного, вираженого дієсловом в особовій формі й формі інфінітива: *Я тебе заголубить, запестити хочу* (В. Симоненко) – форманти повторюються тільки в дієслівній частині, переданій інфінітивом;

- складеного іменного, вираженого дієсловом в особовій формі і прикметником: *І все надовкола / що лякало й гнітило / стане рідним і лагідним* (В. Кордун); *Та був необережний, / Від почувань залежний, / Тремтячий і бентежний, / З жаданням непоборним* (Д. Павличко) чи дієприкметником: *А сила твоя: / Неміряна, неважена, неубутня – / Її в тебе багато* (О. Забужко) – форманти повторюються тільки в іменній частині;

- головного члена односкладного речення, вираженого дієсловом у початковій чи безособовій формі: *По всіх світах мене носило, / Крутило, гнуло у дугу...* (М. Сом); *Барикадні реінкарнації... / Перебути, перемогти...* (С. Антонішин); *Остогидло кпиту і ганити, / брати прямо содом на вила* (В. Базилевський); *Оголена правди душа... / Може, вона – це я? / Доля виспівується і намолюється...* (Т. Добко);

- додатка, вираженого:

- іменником: *Брязкотами, плюскотами, блисками, / Сплесками дзвінкх джерел з Альбан / Пиниться іскристо цей майдан* (М. Бажан); *Колиби, замки, хижини, палати / Передивився я на всій землі* (Д. Павличко); *Осяйний різдв'яний світанок / вирає й мерехтить / усіма забутими, / усіма приїдешніми / відблисками і відтінками* (В. Кордун);

- прикметником: *Розтатакались копита до нечуть, / Щось непевне, неритмічне тчуть і / тчуть* (О Різників);

- поєднанням прикметника і дієприкметника: *Знудьговані буденним, даним, звичним, / забагнем несподіваного знов* (С. Йовенко);

- узгодженого означення, вираженого:

- прикметником: *І над бездольним, безробітним долом / Шахтарське дитинча я на руках підніс* (М. Бажан); *І вальсує сніжен світ, блажен, / срібен, мов дзвінка спідничка чарки* (І. Жиленко);

- дієприкметником: *Замулені давнеколишнім часом, / захоплені в полон і заколисані підземною пільмою, / золотарі кують сонця* (В. Кордун); *Укуточку криня стоїть, / Мальована, кована, / А в тій скрині життя моє / По рочковій сховане дощу* (С. Майданська);

- неузгодженого означення, вираженого іменником: *О неситима радосте / видіння й пізнання!* (М. Бажан); *Забуваються назви річок, / назви днів, голубів, стовбурів* (П. Біливода); *Бо є ще калини й шипшини / Добірне намісто* (О. Ковальова);

- обставини, вираженої:

- прислівником: *І закружляють тіні на чарках, / і сад зітхне, врочисто і глибоко* (І. Жиленко); *Так само / невблаганно й нерозривно / дерева тягнуть / голоси свої за місяцем* (І. Шувалова);

• дієприслівником: *А чоловіки, / підозріливо дослухаючись і озираючись, / потику сходяться за хвіртками* (В. Кордун).

Як бачимо, гомеотелевт може бути представлений усіма членами речення, що мають відповідне морфологічне вираження.

Однорідні члени речення, що утворюють гомеотелевт, у реченні зазвичай подаються послідовним ланцюжком, який у деяких випадках можуть переривати інші члени речення. Відповідно до такого розміщення розрізняємо *контактний* і *дистантний* гомеотелевт.

Уживання контактного гомеотелевта ілюструють такі приклади: *Став простір огнищем в лазурі, / Став час хитаннями й світіннями* (М. Бажан); *Радісною, пишною, / як у дні колишині, / ти стоїш під вишнею, / вкрита цвітом вишині* (В. Сосяра); *Голосила Велика Мати, / Благала, кричала мені, / Щоб став я жорстоким катом / Недоумства, підлоти й брехні* (В. Симоненко); *Ніяковіє, червоніє: / «Даруйте, зміна уночі...»* (Л. Костенко); *Життя казково й барвінково / Передо мною постас...* (Д. Павличко); *Засни із думкою про мене, / Нам буде весело вві сні, / Де усміхаєшся мені, / Як суджена і наречена* (Л. Талалай); *Моє серце, моя голова / і я весь / переповнені / туманами й видивами* (В. Кордун); *Й жінки в далеких північних містах, / втрачаючи спокій в терпкій жалобі, / писали в довгих і тихих листах / свої зізнання сумні й розлогі* (С. Жадан); *В середині-середину йду по містах / посірілих, вицвілих, змерзлих, як трава* (А. Тимченко) та ін.

Зразки застосування дистантного гомеотелевта виявлені в таких рядках: *Так в прозріванні правди, в передчуванні суті / Гнув він безвольний камінь* (М. Бажан); *Ти ширша за море, ясніша за небо, / тобі ці синовні слова* (В. Сосяра); *Як згірклі ці літа перегортати, / що ні пуття їм, ані вороття?* (С. Йовенко); *вечоріло / матіолами / гілкою вишині / темніло* (С. Сапеляк); *Співай мені пісень, ридай мені рапсодій* (І. Малкович) та ін.

Окрім того, спостерігаються випадки поєднання контактного і дистантного розміщення компонентів, що утворюють гомеотелевт, як-от: *Скільки запахів, задух і випаровань, / заплетених, простелених волого, / застояних, як цвіль, зачумлених, як сік, — / гаїв лимонних гостродуха повинь* (М. Бажан); *Той двір був десь, / У спогаді, у пісні, в ширій тузі* (О. Ковальова); *Ми усі народжуємося в раю, / але не сміємо його відчутти, — / і тьмяніємо, / дрібніємо до страху смерті* (В. Кордун); *Скукоблене, скоцюблене в фотелі / дримало й тіло, стоптане, як сніг* (П. Мовчан); *Тієї ж ночі сніг пішов. Иди, / Безшумний сніже, темними устами, / Мостами, наче сплетеними снами, / Дахами* (Н. Білоцерківець) та ін.

Спостереження засвідчили, що в аналізованих текстах кількісно переважає контактний гомеотелевт.

Важливе значення має також і те, як група однорідних членів речення, що утворюють досліджувану стилістичну фігуру, розташована в тексті. У зв'язку з цим виокремлюємо *горизонтальний* і *вертикальний* гомеотелевт.

Горизонтальний гомеотелевт передбачає розміщення компонентів в одному рядку (а) або з плавним переходом на інший рядок (б):

- (а) *Ширше путь молодим і завзятим,
тим, що творять життя без оман* (В. Сосяра);

чи:

*Про що говорять дві сестри в обіймах,
Дволике людство, і святе, і грішне?
– Про зрілість, так, про хруск того портрета
Останнього, плямистого, як світ...* (Н. Білоцерківець) та ін.;

- (б) *Як в коконі глухим, досягне
Громоподібне слово в ній,
І гряне, й вибухне, і здвигне
Правічні поклади надій* (М. Бажан)

чи:

*А танки справді лізли, наче гусінь,
Через важкі, натружені, дозрілі,
Замріяні, незаймані сади* (М. Сом) та ін.

При вертикальному гомеотелевті однорідні члени подані на різних рядках по-одному (а) або з тими словами, з якими утворюють словосполучення (б):

- (а) *Поля, як порожні вокзали,
Притихли,
Примовкли...
Тривога росла* (М. Сом);
*Відлюбилося.
Відвірилося.
Відпраглося.
День врівноважений,
як вичовганий валун* (В. Стус);

чи:

*довкола заліг
пустельний краєвид
і тільки елегії
як верби
значили
непримітну для ока
дорогу
с п о д і в а н н я
с т р а ж д а н н я
в и п р а в д а н н я
п р о щ а н н я
в и г н а н н я
з р о з у м і н н я
в і н у в а н н я
п і д г о т о в л е н н я
т е р п і н н я
т р и в а н н я
стояла уповні
осінь 1971 року* (І. Калинець) та ін.;

(б) *Лиш сильні плечі розгорнулись вишир,
Розсовуючи стромовини звислі,
Розштовхуючи хмурий натовп гір* (М. Бажан);

чи:

*Чого ти ждеш, Оксано?
Кому співають осанну?
Розбіглись, як дурна мишва,
Розлізлись, як стривожена черва* (Л. Тома) та ін.

Інколи автори удаються до розміщення слів «сходінками». Спостерігається такий спосіб оформлення і груп однорідних членів, які беруть участь в утворенні аналізованої фігури. Подібна графічна подача дає можливість говорити про *діагональний* гомеотелевт. Ілюстрацією до такого вияву є рядки з віршів:

а) Р. Гретьякова:

*Боже
яка
ти
уся
мерехтлива
примхлива
тремтлива;*

б) С. Йовенко:

*Та от — озветься знову,
усе назве по імені за мить,
спустошить,
приголомшить
і болить;*

в) Г. Крук:

*Хотілося ніч пригубити,
згубити,
забути...*

Окрім того, спостерігаються зразки, графічного поєднання різних «просторових» видів гомеотелевта.

Приклади перемежування горизонтальної й вертикальної подачі були виявлені в ситуаціях застосування в одній строфі одного ряду однорідних членів речення, як-от у вірші А. Тимченко:

*Яблуко-ябло,
ти прорости в мені
соком своїм помежовим,
почужинним,
покордонним, поневдомним,
щоби знала,
як воно там,
де не Україна,
де старе не плаче,
а мале не пиячить;*

чи С. Жадана:

*І кожного разу, <...>,
переповідали їхню історію,
темну, спотворену і нескорену,
переписану,
недоговорену,
ними самими
вкотре повторену;*

і двох окремих рядів, як у творі П. Біліводи:

*Усереди́ну **розхлюпа́в**,
а в се́рцевину **розплеска́в** –
ходить **втомлений**, **холодний**,*

відбиваючись у ста – дієслова-присудки розміщені вертикально, а дієприкметниковий ряд – горизонтально.

Поєднання діагонального й горизонтального гомеотелевта трапляється тільки тоді, коли в одній строфі репрезентовані різні ряди однорідних членів речення:

Та юний гурт вчуває дальній клич

І брязкотом стрясє сайну ніч,

*І ніч **полоня́ть**,*

дзвоня́ть,

гоня́ть

*Танцю **спритні** вихорці,*

*Слески **пісні** й **сміху** тонуть*

В розколисаний ріці,

*Тонуть, тануть, **виринають**,*

*Набирають **іншу** **стать** (М. Бажан);*

або:

*Відчайдушно, **занедбавши***

небезпеку,

*Просто в **затхлість**, у **задуху**,*

*в **спеку**, в **пекло**,*

*так **прозоро-кришталево**,*

*так **відверто**:*

***просвіжити**, **проозонити** –*

*І **вмерти** (О. Різників);*

чи:

*І так **щодня**.*

***Щороку**.*

***Щожиття**.*

*Зупинишся, у **гуркоті** **зависнеш**... (В. Бойко)*

Результати опрацювання фактичного матеріалу вказують на більшу поширеність горизонтального гомеотелевта, ніж вертикального, діагональний же варіант функціонування досліджуваної фігури репрезентований небагатьма прикладами.

Гомеотелевт як художньо-виражальний засіб має значний текстотвірний потенціал і може бути не лише основою для створення мікроконтексту, а й цілого тексту. Такі можливості демонструє поетична мініатюра І. Павлюка:

Що смішне, те трохи і страшне.

Те, що поламається, не гнеться.

Може, час життя наздожене,

Гляне в очі – і назад вернеться, де речення з гомеотелевтом виступають зачином-засновком, який потребує глибокого за змістом висновку.

Подібний приклад застосування аналізованої фігури спостерігаємо у творі В. Захабури «Еротика»:

Подихи, пошуки, помилки, порухи

Дотики, достуки, доспіви, довідки

Квіти, кімнати, консолі, кораблики

Ріки і руки, раки і равлики

Затінки-сутінки, світанки-досвітки

Все це непевність, все це еротика, де зачин формують ряди однорідних членів речення, які ілюструють простий (3 і 5 рядки) і комбінований (1, 2 і 4 рядки) гомеотелевт, що в свою чергу дозволяє поетесі досягти ефекту динамічного посилення в описі зображуваного.

Найбільш яскраво ця особливість гомеотелевта виявляється в жанрі рубаї, що можемо простежити на поетичних зразках Д. Павличка і М. Сом. Для надання афористичності й глибокого філософського змісту своїй думці митці використовують аналізовану фігуру:

у зачині:

В криницю старості не заглядай,

Про те, яким ти будеш, не гадай.

Якщо не можеш бути вічно юним,

То змолоду не будь старим бодай!

(Д. Павличко)

у висновках:

Було у мене сім удач,

Було у мене сто невдач,

Тепер така смиренна тиша –

Хоч закричи або заплач (М. Сом).

одночасно в обох структурно-композиційних частинах

Мені нагадують людські серця

Крихке й тоненьке серце олівця –

Зламати легко, застругати важче,

Списати неможливо до кінця

(Д. Павличко).

Живуть на світ ідеали,

Хоч їх міняли, продавали,

Але живуть вони! Живуть,

Бо є причали і вокзали (М. Сом).

Гомеотелевт, репрезентований у рубаї, допомагає досягти високого ступеня узагальнення закладеної філософської думки, втілити життєву мудрість в лаконічній поетичній формі.

Викладене дає можливість стверджувати, що гомеотелевт – це продуктивна фігура стилістичного синтаксису, активно представлена в українській поезії II половини XX – початку XXI століття. В аналізованих творах були виявлені такі різновиди гометелевта: а) простий і комбінований (за морфемним виявом повторюваних елементів); б) контактний і дистантний (за

контактністю в реченні); в) горизонтальний, вертикальний і діагональний (за «просторовим» розміщенням у тексті); г) за виконуваною синтаксичною функцією репрезентовані всі можливі члени речення, яким притаманна односторонність у відповідному мікроконтексті. Гомеотелевт виявляє значний текстотвірний потенціал як на рівні створення мікроконтексту, так і на рівні організації смислово завершеного і самодостатнього тексту.

Продовження розпочатого дослідження вбачаємо у вивченні взаємодії гомеотелевта з іншими стилістичними фігурами в організації мовного поетичного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Береговская Э. М.** Очерки по экспрессивному синтаксису. Москва: Родос, 2004. 204 с.
2. **Занігто А.** Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: У 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 1. 402 с.
3. **Кісьміна К. О.** Використання стилістичних фігур у скетчах Р. [Електроний ресурс] *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 47(1). С. 435 – 443. URL: philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/47-1/51.pdf (дата звернення: 15.02.2017).
4. **Кісьміна К. О.** Мовні засоби створення ефекту комічного в скетчі [Електроний ресурс] *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43(2). С. 181 – 186. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2017).
5. **Кузнецова А. А.** Гомеология. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / Под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Шириева и др. Москва: Флинта: Наука, 2003. С. 137.
6. **Маноли И. З.** Лексикографическое описание терминов стилистики и поэтики французского языка. Кишинев: Штиинца, 1983. 144 с.
7. **Толстоус Н. В.** Гомеотелевт: формы и функции во французской поэзии XX века. *Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. Филология*. 2007. Вып. 7 (51). С. 90 – 96.
8. **Толстоус Н. В.** Лингвостилистическая природа гомеотелевта (на материале французской художественной речи XX века): автореф. дисс. ... на соискание уч. степени канд. филол. наук: 10.02.05. Смоленск, 2011. 21 с.
9. **Хаззагерев Т. Г.**, Ширина Л. С. Общая риторика. Словарь риторических приемов. Ростов н/Дону: Феникс, 1999. 320 с.
10. **Vacry P.** Les figures de style et d'autres procédés stylistiques. Paris: Belin, 1992. 336 p.
11. **Cuddon J. A.** The Penguin dictionary of literary terms and literary theory. London: Penguin books, 1992. 1051 p.
12. **Dictionary of world literary terms. Forms, technique, criticism.** Boston: The writer, inc. Publishers, 1970. 466 p.
13. **Grand Larousse de la langue française en sept volumes. 3-ème v.** Paris: Librairie Larousse, 1986. 6730 p.
14. **Le Grand Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française de P. Robert.** Paris: Le Robert, 1986. V. 5. 1056 p.
15. **Mounin G.** Dictionnaire de la linguistique. Paris: Presses Universitaires de France, 1974. 340 p.
16. **Oxford Universal English Dictionary on historical principles / Prepared by W. Little.** N.Y. Oxford: Oxford University press, 1937. V. 4. 2476 p.
17. **Smouchtchynska I.** Stylistique des figures: Les figures non-tropiques: manuel. Kiev: Logos, 2010. 302 p.

Тележкіна Олеся Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства; доцент кафедри українознавства та латинської мови, Національний фармацевтичний університет, вул. Пушкінська, 53, м. Харків, 61002, Україна.

Tel.: +38-050 140 30 30
E-mail: o_tele_o@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-2953-7368>

Telzhkina Olesya Olexandrivna – PhD in Philology, Associate Professor, Department of Ukrainian language and the Latin language, National University of Pharmacy, Pushkinska Str., 53, Kharkiv, 61002, Ukraine.